

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Кафедра культурології

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи
(Майя НІКОЛАЄВА)

» _____ 20__ р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Філософія

(назва навчальної дисципліни)

Рівень вищої освіти: Перший (бакалаврський)

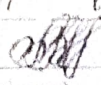
Галузь знань: _____ 03 Гуманітарні науки

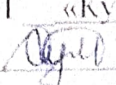
Спеціальність: 034 Культурологія

Освітньо-професійна/наукова програма: _____ Культурологія

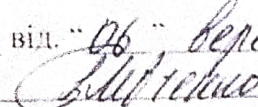
Робоча програма навчальної дисципліни «Філософія». – Одеса: ОНУ, 2022. – 13с.

Розробники: Готинян-Журавльова Віталія Віталіївна, д.філос.н., доц., професор кафедри культурології, завідувач кафедри культурології

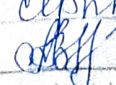
Робоча програма затверджена на засіданні кафедри культурології
Протокол № 1 від. "01" вересня 2022р.
Завідувач кафедри (Віталія ГОТИНЯН-ЖУРАВЛЬОВА)
(підписе) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Погоджено із гарантом ОПП/ОПІ «Культурологія»
 (Ірина Сумченко)
(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) факультету історії та філософії

Протокол № 01 від. "06" вересня 2022 р.
Голова НМК (Галина ЛЕВЧЕНКО)
(підписе) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри культурології
Протокол № 1 від. "30" серпня 2023р.
Завідувач кафедри (Віталія Готинян-Журавльова)
(підписе) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри культурології
Протокол № 1 від. "30" серпня 2024р.
Завідувач кафедри (Віталія Готинян-Журавльова)
(підписе) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

1.Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		Очна форма навчання	Заочна форма навчання
Загальна кількість: кредитів – 4 годин – 120 змістових модулів – 2	Галузь знань <u>03 Гуманітарні науки</u> (шифр і назва) Спеціальність <u>034 Культурологія</u> (код і назва) Спеціалізації: <u>немає</u> (назва) Рівень вищої освіти: <u>Перший (бакалаврський)</u>	Обов'язкова	
		Рік підготовки:	
		1-й	1-й
		Семестр	
		1-й	2-й
		Лекції	
		24 год.	12 год.
		Практичні, семінарські	
		16 год.	- год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		80 год.	108 год.
Форма підсумкового контролю: іспит			

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета. Метою курсу «Філософія» є поглиблення знань, які отримали студенти під час навчання з філософським осмисленням тих чи інших явищ, процесів, що відбувалися та відбуваються в науці, природі, суспільстві, пояснення відношення людини до природи, культури, вивчення закономірностей розвитку філософських і наукових ідей, також оцінюючого відношення людини до світу, проблеми управління суспільством.

Завдання. Основними завданнями курсу є: досягнення таких основних філософських питань як онтологія – вчення про буття, гносеологія – теорія пізнання, філософська антропологія – вчення про сутність людини, про співвідношення в людині природи та культури, соціальної філософії, аксіології – філософської дисципліни, що досліджує закономірності побудови сфери цінностей.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

а) загальних (ЗК):

- ЗК 01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.
- ЗК 05. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).
- ЗК 07. Здатність працювати автономно.
- ЗК 08. Здатність працювати в команді.
- ЗК 11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;
- ЗК 12. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

б) спеціальних (СК):

- СК 03. Здатність критично аналізувати культурні явища та процеси з використанням загальнонаукових та спеціальних наукових методів;
- СК 05. Здатність використовувати різноманітні джерела інформації та методологічний апарат культурології для виявлення, аналізу культурних потреб суспільства.
- СК 06. Здатність аналізувати культурну політику в інституціях різних рівнів.
- СК 07. Здатність обґрунтовувати рішення щодо врегулювання відносин у сфері культури на основі розуміння специфіки соціокультурних процесів.
- СК 12. Здатність дотримуватися стандартів професійної етики та міжкультурної комунікації.

в) програмні результати навчання (ПРН):

- ПРН 01. Мати навички критичного мислення, викладати у зрозумілий спосіб власні думки, здійснювати їх аргументацію.

РН 16. Визначати, формулювати та аргументувати власну громадянську та професійну позицію щодо актуальних суспільних питань.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен

знати:

- основні філософські положення онтології;
- сучасні та давні уявлення про свідомість, підсвідомість;
- уявлення про світ як соціум; історичні етапи розуміння суспільства, різноманіття культур та цивілізацій;
- етапи взаємодії природи і суспільства, людини і суспільства;
- зміни уявлення про людину, вчення сучасної антропології;

вміти:

- характеризувати фактори, що впливають на розвиток науки, зокрема, історії;
- характеризувати фактори, що впливають на розвиток соціальних процесів в суспільстві;
- розрізнявати рівні пізнання;
- аналізувати відношення матерії до свідомості;
- розрізняти чуттєве та абстрактного мислення, зокрема, використовувати умовиводи, індукцію, дедукцію;
- висвітлювати три концепції істинності;
- розрізняти представлення античних, середньовічних та сучасних філософів про людину;
- використовувати поняття «цінність».

3. Зміст навчальної дисципліни

Змістовний модуль 1. Основи онтології і гносеології

Тема 1. Що таке філософія?

Самостійність і своєрідність філософії. Виникнення філософії. Соціальні умови формування філософії. Філософія як пошук і знаходження людиною відповідей на головні питання буття. Духовні джерела філософії. Складність визначення поняття «Філософія». Предмет вчення «Філософія» та його еволюція.

Природа філософського знання. Співвідношення філософії, науки та релігії. Б. Рассел про співвідношення наукового (точного) і релігійного (надточного) знання. Введення І. Кантом поняття «скандалу» до філософії.

Специфіка філософського знання. Основне питання філософії. Філософські проблеми і дисципліни. Філософські методи. Функції філософії.

Тема 2. Вчення про буття (філософське розуміння світу: буття як вихідна категорія)

Питання про існування. Категорія буття, її зміст і специфіка. Проблема буття у філософії. Вчення про світ. Підстави існування світу. Сфери буття світу. Античне вчення про буття. Аристотелевське вчення про буття. Види буття. Моністичні і плюралістичні види буття. Матеріальне та ідеальне. Категорії як структури буття.

Матерія: формування науково-філософського поняття "матерія"; подвійна природа матерії. Рух як форма існування матерії. Античні уявлення про рух. Апорії Зенона Елейського. Вчення Аристотеля про рух та його види. Уявлення про рух в епоху Нового часу. Механіцизм: уявлення про живі істоти як про механізми. Сучасні уявлення про рух. Рух та розвиток. Детермінізм та індетермінізм. Простір і час: три концепції простору-часу.

Тема 3. Свідомість

Визначення «свідомості» та чотири аспекти її дослідження. Поняття, що передуює свідомості. Проблема свідомості в історії філософії. Свідомість в контексті відношень людини до світу і до власного тіла. Виникнення свідомості. Ознаки (властивості) свідомості та її структура. Проблема інтенціональності в теорії свідомості. Проблема несвідомого. Фрейдизм про несвідоме. Самосвідомість. Суспільна природа свідомості. Відношення свідомості до матерії. Зміст поняття «історична свідомість». Структура історичної свідомості. Співвідношення понять «історична свідомість», «історичне мислення», «історична пам'ять».

Тема 4. Пізнання. Наукове пізнання

Гносеологія – вчення про пізнання. Пізнання як предмет філософського аналізу. Сутність пізнання у філософській традиції. Оптимізм, скептицизм, агностицизм – три концепції пізнання світу. Суб'єкт та об'єкт пізнання.

Рівні пізнання: чуттєве пізнання і його форми (відчуття, сприйняття, уявлення) та абстрактне мислення, раціональне пізнання (поняття, судження, умовивід, дедукція, індукція). Єдність чуттєвого і раціонального.

Прийоми і методи мислення. Рівні наукового пізнання (емпіричний та теоретичний рівні наукового пізнання). Поняття методу наукового пізнання. Основні методи наукового дослідження.

Що є істина? Три концепції істини: кореспондентна, когерентна і прагматична. Ознаки істини. Шкала істини: відносна істина і омана.

Змістовний модуль 2. Основи соціальної філософії та антропології

Тема 5. Філософія суспільства. Природа і суспільство

Світ як соціум. Природа суспільства у філософській традиції. Форми організації суспільного буття. Філософські концепції суспільства. Історичні етапи поняття суспільства.

Держава і суспільство. Управління як особлива форма діяльності людини в філософії Сократа. Класифікація форм державного управління в філософії Платона. Методологічні основи управління в філософії Аристотеля. Теологізація системи управління суспільством в середні віки. Секуляризація управлінських функцій у філософії Відродження. Емпіризм та раціоналізм – методологічна основа системи управління в XVII-XIX ст. Система управління у філософії І. Канта. Взаємозалежність керівника і підлеглого у філософії Г. Гегеля.

Суспільство та його структура. Концепції індустріального і постіндустріального суспільств. Розмаїтість культур та цивілізацій.

Філософія історії: поняття і предмет. Лінійна філософія історії. Інтерпретація змісту історичного процесу в християнській історіософії. Нелінійна філософія історії. Динаміка розвитку цивілізацій в інтерпретації А. Тойнбі.

Природа і матеріальний світ. Визначення поняття «природа». Етапи взаємозв'язку природи і суспільства. Історичні форми відношення людини до природи. Два типи суспільства: традиційне і техногенне. Поняття «ноосфера». Відмінність ідей В.І. Вернадського і П. Тейяра де Шардена. Поняття «постав» М. Гайдеггера. Філософський аспект проблеми взаємодії «людина-природа» в умовах сьогодення. Сучасні екологічні проблеми і філософське розуміння їх вирішення.

Тема 6. Проблема людини в філософії. Особистість і суспільство

Філософська антропологія. Релігійно-міфологічна антропологія. Натуралістична (наукова) антропософія. Біологічне і соціальне в людині. Філософське осмислення біологічного і соціального в людині. Біологія і культура в генезисі людини. Суттєві ознаки людини.

Людина в уявленнях філософів античності і в системі християнського світогляду. Думки представників філософії Нового часу про людину. Людина в роботах Р. Декарта, І. Канта, К. Маркса, Ф. Ніцше, Е. Гусерля. Сучасний антропологічний підхід (представники М. Шеллер, Г. Плес(с)нер, А. Гелен). Людина в творах М. Гайдеггера.

Тема 7. Цінності та їх роль в житті суспільства. Основи аксіології.

Світ цінностей. Спосіб його буття

Визначення цінностей. Об'єктивістська та суб'єктивістська концепції цінностей. Концепція природних прав людини. Концепція цінностей неокантіанців. Феноменологічна концепція цінностей. Класифікація цінностей. Функції цінностей. Аксіологія як вчення про цінності. Цінності в роботах Н. Гартмана, Р. Лотце, В. Віндельбанда, Г. Ріккєрта, та М. Гайдеггера. Цінності, оцінка, істина. Вплив системи цінностей на формування культури.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	ср		л	п/с	лаб	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовний модуль 1. Основи онтології і гносеології										
Тема 1. Що таке філософія?	14	2	2	-	10	15	1	-	-	14
Тема 2 . Вчення про буття (філософське розуміння світу:	20	4	4	-	12	18	2	-	-	16

буття як вихідна категорія)										
Тема 3. Свідомість	16	4	2	-	10	18	2	-	-	16
Тема 4. Пізнання. Наукове пізнання	18	4	2	-	12	20	2	-	-	18
Разом за змістовим модулем 1	68	14	10	-	44	71	7	-	-	64
Змістовний модуль 2. Основи соціальної філософії та антропології										
Тема 5. Філософія суспільства. Природа і суспільство	18	4	2	-	12	16	2	-	-	14
Тема 6. Проблема людини в філософії. Особистість і суспільство	18	4	2	-	12	18	2	-	-	16
Тема 7. Цінності та їх роль в житті суспільства. Основи аксіології. Світ цінностей. Спосіб його буття	16	2	-	-	12	15	1	-	-	14
Разом за змістовим модулем 2	52	10	6	-	36	49	5	-	-	44
Усього годин	120	24	16	-	80	120	12	-	-	108

5. Теми семінарських занять
Семінарські заняття не передбачені.

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Що таке філософія?	2

2	Тема 2 . Вчення про буття (філософське розуміння світу: буття як вихідна категорія)	4
3	Тема 3. Свідомість	2
4	Тема 4. Пізнання. Наукове пізнання	2
5	Тема 5. Філософія суспільства. Природа і суспільство	2
6	Тема 6. Проблема людини в філософії. Особистість і суспільство	2
7	Тема 7. Цінності та їх роль в житті суспільства. Основи аксіології. Світ цінностей. Спосіб його буття	2
8	Разом	16

7. Теми лабораторних занять
Лабораторні заняття не передбачені.

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми/ види завдань	Кількість годин Д/В	Кількість годин З/В
1.	Тема 1. Що таке філософія? [1], [2], [3 (за бажанням)]	10	14
2.	Тема 2 . Вчення про буття (філософське розуміння світу: буття як вихідна категорія) [1], [2], [3 (за бажанням)]	12	16
3.	Тема 3. Свідомість [1], [2], [3 (за бажанням)]	10	16
4.	Тема 4. Пізнання. Наукове пізнання [1], [2], [3 (за бажанням)]	12	18
5.	Тема 5. Філософія суспільства. Природа і суспільство [1], [2], [3 (за бажанням)]	12	14
6.	Тема 6. Проблема людини в філософії. Особистість і суспільство [1], [2], [3 (за бажанням)]	12	16
7.	Тема 7. Цінності та їх роль в житті суспільства. Основи аксіології. Світ цінностей. Спосіб його буття [1], [2], [3 (за бажанням)]	12	14
8.	Разом	80	78

До самостійної роботи відноситься:

1. підготовка до лекцій і семінарських занять;
2. підготовка коротких доповідей;
3. написання рефератів, есе;

9. Методи навчання

На лекціях та при проведенні семінарських занять використовуються пошукові, дослідницькі методи навчання. На семінарських заняттях відбувається розв'язання задач і творчих завдань, причому вище оцінюються творчі, евристичні рішення, рішення, в яких студент намагається поєднати актуальні питання філософії з актуальними питаннями сьогодення.

10. Методи контролю

1. Оцінювання відповідей студентів на семінарських заняттях.
2. Написання двох змістовних модулів, до підсумкових результатів яких включають також бали, що були отримані студентами за роботу на семінарських заняттях.

11. Питання для підсумкового контролю

1. Самостійність і своєрідність філософії. Складність визначення поняття «Філософія».
2. Предмет «Філософії». Природа філософського знання. Специфіка філософського знання.
3. Питання про існування. Категорія буття, її зміст і специфіка.
4. Рух як форма існування матерії.
5. Простір і час.
6. Визначення «свідомості». Поняття, що передує свідомості.
7. Проблема інтенціональності в теорії свідомості.
8. Проблема несвідомого. Фрейдизм про несвідоме.
9. Вчення про архетипи К. Юнга.
10. А. Адлер та комплекс недостатності.
11. Гносеологія – вчення про пізнання.
12. Оптимізм, скептицизм, агностицизм – три концепції пізнання світу.
13. Рівні пізнання: чуттєве пізнання і його форми (відчуття, сприйняття, уявлення) та абстрактне мислення.
14. Раціональне пізнання (поняття, судження, умовивід).
15. Метод і методологія. Класифікація методів.
16. Дедукція, індукція та аналогія – найбільш вживані методи пізнання.
17. Що є істина? Ознаки істини.
18. Кореспондентна концепція істини.
19. Когерентна концепція істини.
20. Прагматична концепція істини.
21. Шкала істини: відносна істина і омана.
22. Світ як соціум. Філософські концепції суспільства.
23. Історичні етапи поняття суспільства.
24. Філософія історії. Лінійна філософія історії.
25. Нелінійна філософія історії. Концепція Дж. Віко.
26. Розмаїтість культур та цивілізацій в роботах М. Данілевського.
27. Розмаїтість культур та цивілізацій в роботах О. Шпенглера.
28. Розмаїтість культур та цивілізацій в роботах А. Тойнбі.
29. Релігійно-міфологічна антропологія. Натуралістична (наукова) антропософія.
30. Біологічне і соціальне в людині. Філософське осмислення біологічного і соціального в людині.
31. Біологія і культура в генезисі людини. Суттєві ознаки людини.
32. Людина в уявленнях філософів античності і в системі християнського світогляду.
33. Думки представників філософії Нового часу про людину.

34. Людина в роботах Р. Декарта, І. Канта, Ф. Ніцше, Е. Гусерля.
35. Сучасний антропологічний підхід (представники М. Шеллер, А. Гелен). Людина в творах М. Гайдеггера.
36. Визначення цінностей.
37. Об'єктивістська та суб'єктивістська концепції цінностей.
38. Концепція природних прав людини.
39. Концепція цінностей неокантіанців.
40. Феноменологічна концепція цінностей.
41. Класифікація цінностей.
42. Функції цінностей.
43. Аксіологія як вчення про цінності.
44. Цінності в роботах Н. Гартмана, Р. Лотце, В. Віндельбанда, Г. Ріккєрта, та М. Гайдеггера.
45. Цінності, оцінка, істина.
46. Вплив системи цінностей на формування культури.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний та періодичний контроль							Сума балів
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2			100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	
10	15	15	20	15	15	10	

T1, T2 ... T7 – теми змістових модулів

для студентів заочного відділення

Контрольна робота	Підсумковий контроль (екзамен)	Сума балів
40	60	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання

0-34	Г	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни
------	---	---	---

13. Методичне забезпечення

1. Опорні конспекти лекцій.
2. Інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни (ІКНМЗД).
3. Нормативні документи.

14. Рекомендована література

Основна

1. Андрос С. І. Інтелект у структурі людського буття: монографія. НАН України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. К.: Стилос, 2010. 358 с.
2. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. Генеза, 1996. 368с.
3. Андрущенко В. П., Волович В. І., Горlach М. І., Головченко Г. Т., Губерський Л. В. Філософія: підручник. 2 вид., перер. та доп. Х.: Консум, 2000. 672 с.
4. Андрущенко В. П. Історія соціальної філософії: Західноєвропейський контекст: підручник для студ. вищих навч. закл. / Національний ун-т ім. Тараса Шевченка; Інститут вищої освіти АПН України. К.: Тандем, 2000. 406 с.
5. Бліхар В. С., Гетьманчук М. П., Гайворонюк Н. В., Гришук О. В., Захара І. С. Філософія: навч. посібник для студентів і курсантів вищих навчальних закладів МВС України. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 344 с.
6. Бичко А. К., Бичко І. В., Табачковський В. Г. Історія філософії: підручник для студ. вищих закладів освіти. К.: Либідь, 2001. 406 с.
7. Білецький І. П. Філософія і методологія наукового пізнання: конспект лекцій. Харківський держ. економічний ун-т. Х.: ХДЕУ, 2001. 104 с.
8. Бурова О. Річ та онтологічний простір думки. *Філософська і соціологічна думка*. 1995. №4. С. 23-28.
9. Воронюк О. Л. Філософія: підручник. К.: Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», 2018. 216с.
10. Герасимчук А.А., Шейко С.В. Філософія. Курс лекцій. Київ-Полтава: Скайтек, 1998. 188с.
11. Герасимчук А. А. Тимошенко З. І. Курс лекцій з філософії: навч. посібник для студ. Європейський ун-т. 3-є вид. К.: Видавництво Європейського ун-ту, 2007. 422 с.
12. Горський В. С. Історія української філософії: навч. посібник. 4 вид., доп. К.: Наукова думка, 2001. 376 с.
13. Горський В.С. Історія української філософії. К.: Наукова думка, 1996. 256с.

14. 35. Губерський Л. В., Надольний І. Ф., Андрущенко В. П., Розумний В. П., Бойченко І. В. Філософія: навч. посібник. 6 вид., виправ. і доп. К.: Вікар, 2006. 455 с.
15. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: Логос, Софія, Розум: підручник для студ. вищих навч. закл. К.: Книга, 2007. 432 с.
16. Максюта М. Є. Вступ до філософії: навч. посіб. К., 2000. 674 с.
17. Мамардашвили М.К. Сознание как философская проблема. *Вопросы философии*. 1996. №10. С. 13-18.
18. Петрушенко В. Л. Філософія: курс лекцій: навч. посібник К.: Каравела, 2002. 539 с.
19. Причепій С. М., Черній А. М., Чекаль Л. А.. Філософія: підручник. Вид. 2-ге, виправ., доп. К.: Академвидав, 2008. 592 с.
20. Рассел Б. Історія західної філософії. – К.: Основи, 1995. – 759с.
21. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки. К.: Ваклер, 1996. 543с.
22. Філософія: підручник / В.С. Бліхар М.М. Цимбалюк Н.В. Гайворонюк В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
23. Чорний І. П., Рошкулець Р. Г., Турко О. В. Історія філософії в Україні: навч. посібник. Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута, 2003. 136 с.

Додаткова

1. Філософія. Світ людини: курс лекцій / Інститут філософії НАН України; Антропологічне відділення Українського філософського фонду. К.: Стилос, 1999. 310 с.
2. Філософія. Словник: персоналії, категорії, поняття та терміни / Бліхар В. С., Войтович Х. М., Гайворонюк Н. В., Гетьманчук М. П., Грищук О. В. та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 228 с.
3. Філософія і соціологія в контексті сучасної культури: зб. наук. праць / Дніпропетровський національний ун-т ім. Олеся Гончара / П. І. Гнатенко (відп. ред.). Дніпропетровськ: Пороги, 2009. 235 с.

15. Електронні інформаційні ресурси

<http://lib.onu.edu.ua/> Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова
<http://www.nbuv.gov.ua/> Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
<http://www.library.univ.kiev.ua/> Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка
<http://www.filosof.com.ua/> Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України
<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html> Найвидатніші філософи світу та України
<http://www.ognb.odessa.ua/> Одеська національна наукова бібліотека
<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/index.html> Електронна бібліотека кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
<http://plato.stanford.edu/> Філософська енциклопедія Станфордського університету. (Англійською мовою).